



УДК 342.72/.73:343.353(477)

## СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ

Ткаченко О.Р., аспірант  
кафедри адміністративного та господарського права  
Запорізький національний університет

Стаття присвячена визначенню суб'єктивної сторони юридичної особи як суб'єкта адміністративного проступку. Ця проблема є актуальною для України, стосовно неї немає єдиної точки зору. Для розуміння проблеми були проаналізовані погляди вчених, а також іноземний досвід з цього питання, оскільки у багатьох країнах врегульоване питання притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності.

**Ключові слова:** юридична особа, суб'єктивна сторона, вина, умисел, необережність, мотив, мета.

Статья посвящена определению субъективной стороны юридического лица как субъекта административного проступка. Эта проблема актуальна для Украины, касательно нее нет единой точки зрения. Для понимания данной проблемы были проанализированы взгляды ученых, а также зарубежный опыт по этому вопросу, поскольку во многих странах урегулирован вопрос привлечения юридических лиц к административной ответственности.

**Ключевые слова:** юридическое лицо, субъективная сторона, вина, умысел, неосторожность, мотив, цель.

Tkachenko O.R. SUBJECTIVE ASPECT OF A LEGAL ENTITY AS A SUBJECT OF ADMINISTRATIVE OFFENCE

The article is devoted to the definition of subjective aspect of a legal entity as a subject of administrative offence. This problem is very topical for Ukraine, and it doesn't have one point of view. For understanding this problem were analyzed different points of views of Ukrainian and foreign scientists. Also was analyzed foreign experience on this topic, because laws of many foreign countries have articles devoted to subjection to liability of legal entities.

**Key words:** legal entity, subjective aspect, fault, intent, imprudence, motive, purpose.

**Постановка проблеми.** Питання визначення суб'єктивної сторони є досить актуальним для України. Відповідно до статті 80 Цивільного Кодексу України юридична особа – це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа може бути суб'єктом правовідносин, а отже, може бути і суб'єктом відповідальності. На жаль, у Кодексі України про адміністративні правопорушення та Кримінальному кодексі України немає конкретики стосовно відповідальності юридичних осіб. Специфіка полягає у тому, що кодифіковані акти в основному зосереджені на фізичних особах, і всі поняття виходять із розгляду як суб'єкта саме фізичної особи. Проблема полягає й у притягненні юридичної особи до відповідальності. Правопорушення складається з певних елементів, і якщо об'єкт і об'єктивну сторону можна легко визначити, то з суб'єктом і суб'єктивною стороною ситуація дещо складніша.

**Ступінь розробленості проблеми.** Визначенню суб'єктивної сторони юридичної особи присвячено багато робіт. Серед них варто відзначити роботи П.С. Лютикова, В.Б. Авер'янова, О.Т. Зими, І.В. Черемис, Ю.В. Шинкарьова, С.Г. Келіної, Є.Н. Жевлакова, В.С. Цимбалюк, В.К. Грищука, О.Ф. Пасеки та ін.

**Метою статті** є визначення суб'єктивної сторони юридичної особи.

**Виклад основного матеріалу.** В.Б. Авер'янов вважає, що поняття суб'єктивної сторони стосується лише безпосередньо фізичної особи. Також він зазначає, що однією з гострих

і нерозв'язаних проблем є визначення суб'єктивної сторони адміністративного проступку, суб'єктом якого є підприємство, установа, організація або об'єднання громадян. Однією з ознак суб'єктивної сторони правопорушення є вина, тобто психічне ставлення правопорушника до своїх дій та їхніх наслідків, виявлене у формі умислу або необережності. В.Б. Авер'янов звертає увагу на те, що питання вини юридичної особи не досліджено. Учений вважає, що вина не може розглядатися за аналогією з передбаченою в Цивільному кодексі, тобто як відповідальність організації за шкоду, заподіяну з вини її працівників, оскільки рішення можуть прийматися зборами акціонерів, а останні, як відомо, можуть не бути працівниками організації. Врешті-решт В.Б. Авер'янов зазначає, що адміністративну відповідальність юридичної особи не можна розглядати ані як відповідальність посадових осіб, ані як відповідальність колективу організації. Це – нове явище, народжене соціально-економічними перетвореннями, і воно потребує подальшого аналізу, оскільки у низці випадків при порушенні порядку і правил, встановлених законодавством, немає можливості встановити відповідальність безпосередньо винних посадових осіб [1, с. 464–467].

В.Б. Авер'янов виділяє питання або складові, яке має містити порушення, вчинене юридичною особою: чи вчинена протиправна дія саме цією юридичною особою; чи є протиправна дія юридичної особи наслідком дій фізичних осіб, що входять до її складу; дії якої конкретної особи потягли за собою вчинення протиправного діяння юридичною особою; чи

усвідомлювала або чи повинна була усвідомлювати зазначена особа, що її дії потягнуть за собою протиправні дії юридичної особи. Визначення перших трьох складових відображають об'єктивну сторону протиправних дій юридичної особи і лише останньої – суб'єктивну [1, с. 470].

В.Б. Авер'янов також виділяє кілька видів правопорушень, які можуть вчинюватись юридичними особами:

1) об'єктивно винне діяння – протиправне діяння полягає в активних діях, що порушують встановлені законодавством заборони. Тобто про наявність вини юридичної особи свідчить вже сам факт вчинення діяння. Подальше ж визначення конкретних відповідальних осіб та встановлення їх психічного ставлення до зв'язку між їх діями та протиправними діями юридичної особи недоцільне, оскільки ця інформація жодним чином не впливає на розмір стягнення;

2) складне правопорушення – має місце, коли об'єктивна сторона правопорушення юридичної особи є необхідною ознакою об'єктивної сторони правопорушення його посадової особи, і навпаки. Дії юридичної особи є наслідком протиправних дій відповідних посадових осіб. Відтак одночасно зі встановленням вини посадової особи встановлюється і вина юридичної особи. Діяння, що складають об'єктивну сторону правопорушення посадової особи, не можуть існувати окремо від об'єктивної сторони правопорушення юридичної особи, і навпаки, такі правопорушення можна розглядати як одне ціле і вважати складним правопорушенням;

3) правопорушення з виділеним суб'єктом – має місце, коли необхідною ознакою об'єктивної сторони є протиправні дії юридичної особи, а суб'єктом є посадова особа, що діяла від її імені, або така, чиї дії безпосередньо потягли за собою протиправні дії юридичної особи [1, с. 470–477].

В.Б. Авер'янов більш докладно зупиняється на вині юридичної особи і зазначає, що юридична особа як колективний суб'єкт не може володіти свідомістю. У межах юридичної особи кожна людина виконує певні функції, які визначаються її місцем у цій організації. Але деякі фізичні особи, що обіймають керівні посади в організації, наділені правом виступати від імені юридичної особи, тобто через власну волю формувати волю всієї організації. Тому дієздатність юридичної особи зумовлена специфічною дієздатністю окремих фізичних осіб, що входять до її складу. Діяльність саме цих осіб, зумовлена їх посадовими обов'язками, тягне за собою виникнення для юридичної особи суб'єктивних прав і обов'язків, а їх дії тягнуть за собою виникнення наслідків не власне для них, а в цілому для юридичної особи. Водночас для характеристики вини юридичної особи не можуть бути використані розроблені для фізичних осіб поняття умислу або необережності. Проте дії юридичної особи завжди зумовлені діями людей, тобто дії юридичної особи є наслідком дій людей, між ними існує певний зв'язок, і тому визначення вини юридичної особи має враховувати саме зв'язок між діями фізичних осіб, що входять

до складу юридичної особи, і протиправними діями власне юридичної особи.

Враховуючи все вищевизначене, В.Б. Авер'янов формулює власне визначення вини юридичної особи. Отже, вина юридичної особи – це психічне (свідоме) ставлення фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи, до зв'язку між їх діями (бездіяльністю) і протиправними діями власне юридичної особи.

Психічне ставлення фізичної особи до зв'язку між її діями і протиправними діями юридичної особи може виявлятися в двох формах:

1) фізична особа усвідомлює, що її дії (бездіяльність) призведуть до вчинення юридичною особою протиправного діяння, і вчиняє такі дії (продовжує бездіяльність);

2) фізична особа не усвідомлює, що її дії (бездіяльність) призведуть до вчинення юридичною особою протиправного діяння, хоча повинна усвідомлювати це, і вчиняє такі дії (продовжує бездіяльність).

Виходячи з наведеного, розуміння винності протиправних дій щодо юридичної особи має бути таким: протиправні дії вважаються вчиненими юридичною особою, якщо вони є наслідком дій (бездіяльності) фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи, і якщо цей наслідок усвідомлювався або повинен був усвідомлюватися цими фізичними особами [1, с. 467–470].

Майже таку ж точку зору має О.Т. Зима, він вважає, що вина юридичної особи визначається як суб'єктивне ставлення до проступку фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи чи перебувають з нею в іншому зв'язку (членство, право власності), трудова діяльність чи управлінські повноваження яких пов'язані з учиненням протиправного діяння. Вина має визначатись за переважуючою волею, під якою слід розуміти волю адміністрації та інших осіб, які мають право давати вказівки в межах юридичної особи та її підрозділів [4, с. 11]. Такої ж думки дотримується І.И. Службський.

Дещо іншу думку має С.Г. Келіна. Вона вважає, що юридична особа має підлягати юридичній відповідальності, якщо діяння, що заподіяло шкоду або створило загрозу заподіяння шкоди особистості, суспільству або державі, було вчинене в інтересах цієї юридичної особи або було допущене, санкціоноване, схвалене, використане органом або особою, яка здійснює функції управління юридичною особою [2, с. 187–188]. Таким чином, вона зупиняється на умисній формі вини юридичної особи.

Питання притягнення юридичних осіб до відповідальності є актуальним і для вчених у сфері кримінального права. Досліджуючи це питання, І.В. Чемерис звертає увагу на статтю 18 Конвенції Ради Європи «Про корупцію у контексті кримінального права». У цій статті зазначено, що суб'єктами відповідальності є юридичні особи, в інтересах яких були вчинені протиправні дії, а також представник органів юридичної особи та її керівник, який може використовувати представницькі повноваження юридичної особи, приймати рішення від імені юридичної особи, а також



здійснювати контроль за діяльністю юридичної особи [7, с. 309]. Є.Н. Жевлаков безпосередньо розглядає варіанти притягнення до відповідальності:

1) у випадку, коли злочин вчинений працівником організації, установи, підприємства умисно, відповідальності підлягає тільки ця особа, а якщо вона вчинила злочин під час виконання своїх обов'язків в інтересах юридичної особи, відповідальності повинні підлягати як конкретна фізична, так і юридична особа;

2) юридичні особи відповідають за злочини, вчинені їхніми працівниками з необережності в процесі господарської діяльності, а також за умисні злочини, вчинені в інтересах юридичної особи під час виконання цими працівниками службових обов'язків [2, с. 189].

Не менш важливим є те, що у законах багатьох країн світу закріплено положення про адміністративну відповідальність юридичних осіб.

У Словаччині у статті 6 Закону про проступки (Zákon o priestupkoch) зазначено, що за порушення юридичної особи несе відповідальність особа, яка діяла від імені юридичної особи, а у випадку судового розгляду до відповідальності притягається особа, яка дала дозвіл на вчинення дій [12].

У Кодексі про правопорушення Молдови міститься стаття 17, згідно з якою відповідальності за правопорушення підлягає юридична особа (за винятком органів публічної влади та публічних установ) у випадках, передбачених кодексом, за діяння, що вчинені від імені або в інтересах юридичної особи її органами або її представниками, якщо:

1) ця особа винна в невиконанні чи неналежному виконанні положень закону, що встановлюють обов'язки або заборони на здійснення певної діяльності;

2) ця особа винна в здійсненні діяльності, що не відповідає її установчим документам чи заявленим цілям;

3) діяння, яке заподіяло або створило загрозу заподіяння шкоди у значному розмірі іншій особі, суспільству або державі, було скоєне в інтересах цієї особи, було допущене, санкціоноване, схвалене, використане її уповноваженим органом або посадовою особою [5].

У німецькому законі «Про право адміністративних покарань» (Bundesgesetz über das Verwaltungsstrafrecht) є стаття 6, яка стосується підприємців та юридичних осіб. Згідно з нею відповідальною за порушення є особа, яка безпосередньо вчинила порушення, також відповідальними є підприємці, роботодавці, керівники, представники, члени ради директорів, які умисно чи з необережності не вчинили дії для попередження вчинення порушення їх працівниками [8]. У ще одному німецькому законі, а саме законі «Про порушення громадського порядку» (Gesetz über Ordnungswidrigkeiten), є стаття 9, яка визначає, що до відповідальності за порушення мають притягатись органи юридичної особи або член такого органу; представник юридичної особи; власник бізнесу чи уповноважена ним особа, також у законі існують окремі статті, які передбачають санкції для юридичних осіб [9].

Закон Італії «Про зміни кримінальної системи» містить статтю 6, де закріплено, що юридична особа несе солідарну відповідальність з її працівником, який вчинив порушення, у свою чергу, після сплати штрафу юридична особа може подати позов проти порушника [11].

У законі Болгарії «Про адміністративні порушення та покарання» цілий розділ присвячений порушенням юридичних осіб. Згідно зі статтею 83а цього закону порушення вважаються вчиненими юридичною особою, якщо їх вчинила:

1) уповноважена особа, яка формулює волю юридичної особи;

2) представник юридичної особи;

3) особа, обрана наглядовим органом юридичної особи [3].

У 2002 р. Естонія скасувала Кодекс про адміністративні правопорушення, а адміністративні делікти пере kwalіфікували в кримінальний проступки, які були внесені у Кримінальний кодекс. У Кримінальному кодексі Естонії (Karistusseadustik) у статті 14 зазначено, що юридична особа притягається до відповідальності, якщо порушення було вчинене її органом, учасником, керівною посадовою особою чи представником [10].

Окрім Естонії, варто звернути увагу на те, як в інших країнах юридичні особи притягаються до кримінальної відповідальності. В.С. Цимбалюк зазначає, що у Великобританії злочин визнається вчиненим корпорацією, якщо він вчинений нею безпосередньо або при посередництві інших осіб. При цьому діяльність корпорації відмінна від дій фізичної особи. Таким чином, головна проблема юридичної конструкції кримінальної відповідальності юридичних осіб, пов'язана із суб'єктивною стороною діяння, вирішується так: дії (чи бездіяльність) і психічний стан вищих керівних осіб корпорацій визначаються як діяння та психічний стан самої корпорації. А у Польщі відповідальність юридичних осіб є похідною від діяння відповідної фізичної особи (яка вчинила дію від імені першої або в її інтересах). У такому випадку кримінальна відповідальність юридичних осіб не усуває персональної відповідальності фізичних осіб, а співіснує з нею і доповнює її [6, с. 113]. В.К. Грищук та О.Ф. Пасека зазначають, що у США винність корпорації прямо випливає з факту встановлення вини її агента, який діяв виключно в її інтересах, або встановлюється так звана колективна вина корпорації шляхом поєднання ознак внутрішнього ставлення до діяння з боку всіх агентів, які брали участь у вчиненні злочину на користь корпорації. А у Франції, наприклад, під поняттям вини юридичної особи слід розуміти вину її керівника або представника. Тобто в такому випадку поняття вини юридичної особи та вини фізичної особи, яка діяла від імені та на користь корпорації, збігаються [2, с. 132].

**Висновки.** Проблема притягнення до відповідальності юридичної особи полягає безпосередньо у тому, що юридична особа є організацією, у яку входять люди, на відміну від фізичної особи юридична не володіє власною свідомістю, а її дієздатність та правоздатність залежить від активної правової

поведінки її керівництва (тобто у межах документів дозвільного характеру, статуту тощо). Іноземний досвід із цього питання є вартим уваги, наприклад, досвід Великобританії, де вважається, що дії (чи бездіяльність) і психічний стан вищих керівних осіб корпорацій визначається як діяння та психічний стан самої корпорації. У такому випадку суб'єктом відповідальності є сама корпорація, а її відповідальність розглядається невіддільно від відповідальності її керівництва. Такий підхід є обґрунтованим, адже у більшості випадків суб'єктом порушень є керівництво, яке по суті й уособлює дієздатність і волю юридичної особи. Але не тільки керівники можуть бути суб'єктами порушення, також є варіанти відповідальності юридичної особи через вину її представника. Досить вдалим є італійський варіант, тобто юридична особа несе солідарну відповідальність з її працівником, який вчинив порушення, у свою чергу, після сплати штрафу юридична особа може подати позов проти порушника. Такий варіант є досить доцільним, адже саме посадовці юридичної особи приймають на роботу особу, яка спричинила порушення, а отже, юридична особа має відповідати за порушення її працівників.

На жаль, багато науковців забуває про той факт, що, незважаючи на створення юридичної особи, до її складу все одно входять люди, які можуть вчинити певні дії умисно чи з необережності. Керівництво має нести відповідальність як за себе, так і за своїх робітників. Тому ми вважаємо, що італійський варіант солідарної відповідальності юридичної особи та конкретної особи, яка вчинила порушення, є найбільш вдалим.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. Т. 1 / В. Б. Авер'янов. – К. : Юридична думка, 2004. – 584 с.
2. Гришук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія / В.К. Гришук, О.Ф. Пасека. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 248 с.
3. Закон за адміністративні порушення і покарання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2126821377>.
4. Зима О.Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / О.Т. Зима. – Харків, 2001. – 17 с.
5. Кодекс Республіки Молдова о правонарушеннях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lex.justice.md/gu/330333/>.
6. Цимбалюк В.С. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності юридичних осіб та перспективи України / В.С. Цимбалюк // Історико-правовий часопис. – 2014. – № 1. – С. 112–116.
7. Чемерис І.В. Особливості інституту відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційного правопорушення в Україні / І.В. Чемерис // Держава і право. – 2009. – № 46. – С. 305–310.
8. Bundesgesetz über das Verwaltungsstrafrecht [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19740066/index.html>.
9. Gesetz über Ordnungswidrigkeiten [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/owig\\_1968/gesamt.pdf](https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/owig_1968/gesamt.pdf).
10. Karistusseadustik [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.riigiteataja.ee/akt/121062016024>.
11. Legge di depenalizzazione 689/81 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.atap.pn.it/writable/publication/attachment/LEGGE%20%20689\\_81.pdf](http://www.atap.pn.it/writable/publication/attachment/LEGGE%20%20689_81.pdf).
12. Zákon o priestupkoch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1990-372>.